

УСТАНОВЧІ ДОКУМЕНТИ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ У ВАРШАВІ

В історії української гуманітаристики ХХ ст. одне з найпомітніших місць займає Український Науковий Інститут у Варшаві. Саме завдяки діяльності Інституту Варшава, разом з Прагою, Подєбрадами та Берліном стала центром української вільної науки у 1930-х рр. Перебування у столиці Польської Республіки частини Уряду УНР на чолі з Андрієм Лівичьким надавало варшавському центру й особливого суспільно-політичного значення.

Загалом у Варшаві протягом 1920–30-х років діяла ціла низка українських громадських, господарських, спортивних та інших товариств. Перші спроби заснування емігрантського науково-освітнього закладу, з дозволу Ради Міністрів Польської Республіки, були реалізовані у створенні Факультету православної теології при Варшавському університеті у 1925 р.¹

Новий період в історії української наукової еміграції у Варшаві започатковано переїздом з Праги до Варшави Олександра Лотоцького у 1928 р. Саме стараннями О. Лотоцького та І. Огієнка до співпраці на Богословському факультеті Варшавського університету були запрошені з Праги Василь Бідном, з Берліна – Дмитро Дорошенко². З зосередженням значного числа українських істориків у Варшаві, й постала потреба створення окремого українського наукового осередку, яким і став Український Науковий Інститут у Варшаві, що був офіційно затверджений Радою Міністрів Польської Республіки 7 лютого 1930 р. Першим директором Інституту став О. Лотоцький, а першим науковим секретарем – Р. Смаль-Стоцький.

Попри те, що на сьогодні Український Науковий Інститут у Варшаві частково висвітлений у літературі³, написання його академічної історії є справою майбутнього. Насамперед це зумовлено незбереженістю архіву Інституту, що загинув (або зник) під час російсько-німецької агресії проти Польщі в 1939 р., коли було фактично ліквідовано і сам Інститут. Тому важливим завданням українського джерелознавства та археографії є пошук і оприлюднення в Україні максимально повного корпусу джерел (як тих,

¹ Статут факультету: *Statut Tymczasowy Studium Teologii Prawosławnej Uniwersytetu Warszawskiego*, Елтіс, кн. II (Warszawa 1927) 203–207.

² В.А. Потульніцький, *Український науковий Інститут у Варшаві (1930–1939)*, Український археографічний щорічник. Нова серія, вип. 3/4 (К. 1999) 357.

³ Див., напр.: В.А. Потульніцький, *Op. cit.*, с. 356–369; С. Козак, *Український Науковий Інститут у Варшаві (1930–1939)*, Історіографічні дослідження в Україні, вип. 22: Інститут історії України на зламі епох, у світлі традицій та перетворень. 75 років інституціонального буття. Доп. та мат. Міжнар. наук. конф., 20–21 жовтня 2011 р., К. 2012, с. 59–68.

що були вже опубліковані, в тому числі публіцистичних, так і неопублікованих, включаючи речові) з історії Українського Наукового Інституту у Варшаві. Головним документом будь-якої установи є її статут. Статут же Українського Наукового Інституту у Варшаві, окрім джерелознавчого значення, демонструє зразок лаконічного Статуту успішної наукової установи, що в складних умовах спромоглась підготувати і видати низку першорядної ваги праць.

Інститут провадив активну і багатогранну наукову та громадську діяльність, активно співпрацюючи як з польськими, так і зарубіжними науковими центрами та окремими вченими. За короткий час свого існування (1930–1939 рр.) Інститут опублікував 54 томи “Праць Українського Наукового Інституту”. Великою заслугою Інституту стало видання повного зібрання творів Тараса Шевченка, що увійшло в науку як видання Павла Зайцева і вважається одним з найкращих. На жаль через німецько-радянську окупацію Польської Республіки в 1939 р. не вдалося видати три з запланованих 16-ти томів.

Науково-дослідна робота провадилась у різноманітних комісіях та семінарах. Останніх були три: економічний, філологічний та шевченкознавства, а комісій було п’ять: історично-літературна, юридична, з перекладу Святого Письма та богослужбових книг, політичної нової та новітньої історії України та українсько-польських відносин.

Особливо важливою в плані порозуміння українського та польського народів була діяльність комісії українсько-польських відносин, що складалася з українських та польських дослідників і діяла у складі двох секцій: історичної та філологічної. Ця комісія охоплювала широке коло питань взаємодії двох народів протягом століть. Першим виданням комісії була монографія Л. Василевського “Українська справа як міжнародне питання” (Варшава, 1934), опублікована українською та польською мовами.

Таким чином дослідження діяльності Українського Наукового Інституту у Варшаві не лише доповнює знання з історії української еміграції міжвоєнного періоду та історії української науки загалом, а й дає важливий досвід для розбудови української науки та освіти загалом.

Документи подаються як мовою оригіналу, так і в українському перекладі. В основу публікації Статуту покладено текст, опублікований у “Dzienniku Urzędowym” (1930, Nr. 4), з урахуванням публікації в “Sprawach Narodowościowych” (1930, Nr. 2).

ДОКУМЕНТИ

1. UKRAIŃSKI INSTYTUT NAUKOWY⁴

W Nr. 41 *“Monitora Polskiego”* z dn. 19 lutego 1930 r. ukazało się *Rozporządzenie Rady Ministrów* z dn. 7 lutego 1930 r. w sprawie *Ukraińskiego Instytutu Naukowego* następującej treści:

Na podstawie art. 15 i 18 dekretu z dn. 3 stycznia 1918 r. o tymczasowej organizacji władz naczelných (Dr. Pr. Kr. P. Nr. 1, poz. 1) zarządza się co następuje:

§ 1.

Przy Ministrze Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego tworzy się Ukraiński Instytut Naukowy.

§ 2.

Ukraiński Instytut Naukowy ma na celu:

- a) studja w zakresie życia gospodarczego, kultury i historii narodu ukraińskiego;
- b) przygotowanie sił do pracy naukowej.

§ 3.

W tym celu Ukraiński Instytut Naukowy:

- a) urządza odczyty w języku polskim lub ukraińskim, które za zgodą odnośnych władz mogą być wygłaszane w szkołach akademickich lub innych szkołach wyższych, towarzystwach i instytucjach naukowych;
- b) urządza systematyczne kursy w języku ukraińskim w Warszawie i innych miejscowościach Rzeczypospolitej;
- c) wydaje organ naukowy i ogłasza drukiem bądź oryginalne prace naukowe, bądź tłumaczenia na język ukraiński dzieł naukowych i podręczników.

§ 4.

Pierwszy skład członków zwyczajnych Ukraińskiego Instytutu Naukowego powoła Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z pośród profesorów, docentów i innych uczonych; następnych członków zwyczajnych i nadzwyczajnych powołuje Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na wniosek Instytutu.

Prawa i obowiązki członków zwyczajnych i nadzwyczajnych określi statut Instytutu.

§ 5.

Członkowie biorą udział w posiedzeniach Instytutu i mają prawo do wygłaszania na nich wykładów oraz do ogłaszania swych prac w wydawnictwach Instytutu. Może im być powierzone kierownictwo poszczególnych oddziałów Instytutu.

§ 6.

W Instytucie zostają utworzone następujące oddziały:

⁴ Sprawy Narodowościowe 1 (kwiecień 1930) 58–59.

- a) українського життя господарчого і соціального;
- b) українській історії політичній oraz історії культури української і jej стану dzisiejszego (język, literatura, prądy duchowe);
- c) історії kościelnej.

W miarę potrzeby Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego może ustanowić inne oddziały.

§ 7.

Dyrektora Instytutu na wniosek Instytutu, a na wniosek Dyrektora, Sekretarza Naukowego Instytutu, powołuje Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z pośród członków Instytutu.

Pierwszego Dyrektora i Sekretarza Naukowego Instytutu powoła Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na lat trzy.

§ 8.

Dyrektor reprezentuje Instytut na zewnątrz i kieruje jednym z jego oddziałów. Sekretarz Naukowy Instytutu jest redaktorem prac Instytutu i kieruje jego kancelarią.

§ 9.

Instytut przedstawia Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego kandydatów do stypendjów oraz plan swej działalności.

§ 10.

Szczegółowy statut Instytutu wyda Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

§ 11.

Wykonanie rozporządzenia niniejszego porucza się Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

§ 12.

Rozporządzenie niniejsze wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.
Prezes Rady Ministrów

(-) *K. Bartel.*

Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego

(-) *Sł. Czerwiński.*

Переклад

УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІСТИТУТ

В № 41 “*Monitora Polskiego*” від 19 лютого 1930 р. опубліковано *Rozporządzenia Rady Ministrów* від 7 лютого 1930 р. у справі *Українського Наукового Інституту* такого змісту:

На підставі ст. 15 і 18 декрету від 3 січня 1918 р. про тимчасову організацію верховної влади (Dr. Pr. Kr. P. Nr. 1, poz. 1) проголошується наступне:

§ 1.

При Міністрі Релігійних Віросповідань і Народної Освіти утворюється Український Науковий Інститут.

§ 2.

Український Науковий Інститут має на меті:

- a) вивчення сфери життя господарського, культури та історії українського народу,
- b) підготовку кадрів до наукової праці.

§ 3.

Для досягнення мети Український Науковий Інститут:

- a) влаштовує лекції польською чи українською мовою, які за згодою відповідної адміністрації можуть бути виголошені в академічних та інших вищих школах, у наукових товариствах та інституціях,
- b) влаштовує систематичні курси української мови в Варшаві та інших місцевостях Республіки,
- c) видає науковий орган та публікує як оригінальні наукові праці, так і переклади на українську мову наукових праць та підручників.

§ 4.

Перший склад звичайних членів Українського Наукового Інституту призначає Міністр Релігійних Віросповідань і Народної Освіти з-поміж професорів, доцентів та інших науковців; наступних членів звичайних і надзвичайних призначає Міністр Релігійних Віросповідань і Народної Освіти за поданням Інституту.

§ 5.

Звичайні члени беруть участь у засіданнях Інституту і мають право виголосувати на них доповіді або ж оприлюднювати свої праці у виданнях Інституту. Їм може бути доручене керівництво окремим відділом Інституту.

§ 6.

В Інституті утворені такі відділи:

- a) українського господарського і суспільного життя,
- b) української політичної історії та історії її сучасного стану української культури (мова, література, духовні течії),
- c) церковної історії.

За потреби Міністр Релігійних Віросповідань і Народної Освіти може заснувати інші відділи.

§ 7.

Директора Інституту за поданням Інституту, а за поданням Директора – Наукового Секретаря Інституту, призначає Міністр Релігійних Віросповідань і Народної Освіти з-поміж членів Інституту.

Першого Директора і Наукового Секретаря Інституту призначає Міністр Релігійних Віросповідань і Народної Освіти на три роки.

§ 8.

Директор представляє Інститут назовні і керує одним з його відділів.

Науковий Секретар Інституту є редактором праць Інституту і керує його канцелярією.

§ 9.

Інститут представляє Міністрові Релігійних Віросповідань і Народної Освіти кандидатів на стипендії, а також план своєї діяльності.

§ 10.

Детальний статут Інституту надасть Міністр Релігійних Віросповідань і Народної Освіти.

§ 11.

Виконання цього розпорядження доручається Міністрові Релігійних Віросповідань і Народної Освіти.

§ 12.

Це розпорядження набуває чинності з дня оприлюднення.

Голова Ради Міністрів

(–) *К. Бартель*

Міністр Релігійних Віросповідань і Народної Освіти

(–) *Сл. Червінський.*

2.

ZARZĄDZENIE⁵

Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego

z dnia 13 marca 1930 r.

w sprawie statutu Ukraińskiego Instytutu Naukowego.

Na podstawie § 10 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1930 r. w sprawie Ukraińskiego Instytutu Naukowego (Monitor Polski Nr. 41, poz. 68) nadaje Ukraińskiemu Instytutowi Naukowemu następujący statut.

STATUT

Ukraińskiego Instytutu Naukowego.

§ 1.

Ukraiński Instytut Naukowy przy Ministrze Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, utworzony rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1930 r., ma na celu:

- a) studia w zakresie życia gospodarczego, kultury i historii narodu ukraińskiego,
- b) przygotowanie sił do pracy naukowej.

§ 2.

W tym celu Ukraiński Instytut Naukowy:

⁵ *Dzienniki Urzędow* 4 (1930) 105–107; *Sprawy Narodowościowe* 2 (maj 1930) 230–232.

a) urzãdza odczyty w jãzyku polskim lub ukraiñskim, które za zgodã wãlciwych wãdz mogã byc wygãszane w szkołach akademickich i innych szkołach wyzszych, towarzystwach i instytucjach naukowych,

b) urzãdza kursy systematyczne w jãzyku ukraiñskim w Warszawie i innych miejscowoñciach Rzeczypospolitej,

c) wydaje organ naukowy i ogãosza drukiem bãdã oryginalne prace naukowe, bãdã tłumaczenia na jãzyk ukraiñski dzieł naukowych i podrãcznikãw.

§ 3.

Ukraiñski Instytut Naukowy sklãda siã z czãłkãw zwyczajnych i nadzwyczajnych.

§ 4.

Czãłkami zwyczajnymi Instytutu⁶ mogã byc profesorowie, bãdã docenci, oraz zasłuzeni dla nauki uczeni.

§ 5.

Czãłkami nadzwyczajnymi mogã byc uczeni, zajmujãcy siã studiami nad przeszłościã i terãżniejszoñciã narodu ukraiñskiego.

§ 6.

Czãłkowie zwyczajni tworzã zebranie ogãłne pod nazwã Kolegium Naukowego Ukraiñskiego Instytutu Naukowego.

§ 7.

Czãłkowie zwyczajni, stale zamieszkujuãcy w Rzeczypospolitej Polskiej, obowiãzani sã do brania udziału w posiedzeniach Kolegium Naukowego i majã prawo do wygãszania na nich wykãdãw oraz do ogãszania swych prac w wydawnictwach Instytutu.

§ 8.

Czãłkowie nadzwyczajni korzystajã z urzãdzeñ Instytutu oraz biorã udział w jego pracach naukowych.

§ 9.

W Instytucie zostajã utworzone nastãpujãce oddziały:

- a) ukraiñskiego życia gospodarczego i społecznego,
- b) ukraiñskiej historii politycznej oraz historii kultury ukraiñskiej i jej stanu dzisiejszego (jãzyk, literatura, prãdy duchowe),
- c) historii koñcielnej.

W miarã potrzeby Minister Wyznañ Religijnych i Oñwiecenia Publicznego moãe ustanowic inne oddziały.

§ 10.

Dyrektora Instytutu, na wniosek Kolegium Naukowego Instytutu z poñród czãłkãw zwyczajnych Instytutu, oraz Sekretarza Naukowego na wniosek Dyrektora rãwnieã z poñród czãłkãw zwyczajnych Instytutu powołuje Minister Wyznañ Religijnych i Oñwiecenia Publicznego na dwa lata.

⁶ В публiкацiї у “Справах Народо̀вiсiюв” (Nr. 2 (maj 1930) 231) слова “Instytutu” немає.

Pierwszego Dyrektora i pierwszego Sekretarza Naukowego Instytutu powołuje Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na lat trzy.

§ 11.

Do [zadań] Dyrektora Instytutu należy ogólne kierownictwo Instytutu. Dyrektor reprezentuje Instytut nazewnątrz i kieruje jednym z jego oddziałów.

§ 12.

Sekretarz Naukowy Instytutu jest redaktorem prac Instytutu, kieruje jego sprawami gospodarczymi, oraz kancelarią pod nadzorem Dyrektora.

§ 13.

Kolegium Naukowe kieruje działalnością naukową i administracyjną Instytutu. Do [zadań] Kolegium należy:

- a) wybór kandydata na Dyrektora Instytutu,
- b) wybór członków zwyczajnych do zatwierdzenia przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego,
- c) wybór członków nadzwyczajnych,
- d) wybór kandydatów do stypendiów do zatwierdzenia [przez] Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego,
- e) opracowanie planu działalności naukowej i
- f) opracowanie planu finansowego Instytutu do zatwierdzenia [przez] Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Kolegium Naukowe Instytutu obraduje na podstawie uchwalonego przez siebie regulaminu.

§ 14.

Przy Instytucie istnieje biblioteka, złożona głównie z dzieł, należących do dziedziny ukraïnoznawstwa.

§ 15.

Instytut posiada własny organ pod tytułem "Praci Ukraïnskoho Naukowoho Instytutu w Warszawie".

§ 16.

Instytut używa pieczęci w językach polskim i ukraińskim z napisem: "Ukraïński Instytut Naukowy w Warszawie".

§ 17.

Instytut przedstawia do zatwierdzenia w granicach planu finansowego stypendia dwóch kategorii:

- a) stypendia wyższe, przeznaczone przede wszystkim dla osób narodowości ukraińskiej, zamierzających poświęcić się pracy naukowej pod kierunkiem jednego ze zwyczajnych lub nadzwyczajnych członków Instytutu,
- b) stypendia niższe, dla stypendystów narodowości ukraińskiej, studiujących jako specjalność jeden z przedmiotów, objętych którymkolwiek z oddziałów Instytutu.

Stypendyści są obowiązani do składania sprawozdań ze swych prac w końcu roku.

§ 18.

Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego powołuje Radę Naukową Instytutu w charakterze organu doradczego na lat dwa spośród przedstawicieli instytucji naukowych w składzie 3 osób, która będzie obowiązana przedstawiać Ministrowi opinię:

- a) o planie rocznej pracy Instytutu,
- b) w każdej poszczególnej sprawie, przesłanej jej przez Ministra.

Warszawa, dnia 13 marca 1930 r. (Nr. IV, SW-2422/30).

Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego:

Sl. Czerwiński.

Переклад:

РОЗПОРЯДЖЕННЯ

Міністра Релігійних Віросповідань та Народної Освіти

з дня 13 березня 1930 р.

щодо статуту Українського Наукового Інституту

На підставі § 10 Розпорядження Ради Міністрів з дня 7 лютого 1930 р. у справі Українського Наукового Інституту (Monitor Polski Nr. 41, poz. 68) надає Українському Науковому Інститutowi наступний статут.

СТАТУТ

Українського Наукового Інституту.

§ 1.

Український Науковий Інститут при Міністрі Релігійних Віросповідань і Народної Освіти, заснований розпорядженням Ради Міністрів з дня 7 лютого 1930 р., має на меті:

- a) вивчення сфери життя господарського, культури та історії українського народу,
- b) підготовку кадрів до наукової праці.

§ 2.

Для досягнення мети Український Науковий Інститут:

- a) влаштовує лекції польською чи українською мовою, які за згодою відповідної адміністрації можуть бути виголошені в академічних та інших вищих школах, у наукових товариствах та інституціях,
- b) влаштовує систематичні курси української мови в Варшаві та інших місцевостях Республіки,
- c) видає науковий орган та публікує як оригінальні наукові праці, так і переклади на українську мову наукових праць та підручників.

§ 3.

Український Науковий Інститут складається зі звичайних на надзвичайних членів.

§ 4.

Звичайними членами Інституту можуть бути професори або доценти, також інші відомі науковці.

§ 5.

Надзвичайними членами можуть бути вчені, що займаються дослідженням минулого та сьогодення українського народу.

§ 6.

Звичайні члени утворюють загальні збори під назвою Наукової Колегії Українського Наукового Інституту.

§ 7.

Звичайні члени, що постійно проживають у Польській Республіці, зобов'язуються брати участь у засіданнях Наукової Колегії і мають право виголосувати на них доповіді або ж оприлюднювати свої праці у виданнях Інституту.

§ 8.

Надзвичайні члени користуються установами Інституту як і беруть участь у його наукових працях.

§ 9.

В Інституті утворені такі відділи:

- а) українського господарського і суспільного життя,
- б) української політичної історії та історії й сучасного стану української культури (мова, література, духовні течії),
- в) церковної історії.

За потреби Міністр Релігійних Віросповідань і Народної Освіти може заснувати інші відділи.

§ 10.

Директора Інституту, за поданням Наукової Колегії Інституту з-поміж звичайних членів Інституту, та Наукового Секретаря, за поданням Директора, так само з-поміж звичайних членів Інституту, призначає Міністр Релігійних Віросповідань і Народної Освіти на два роки.

Першого Директора і першого Наукового Секретаря Інституту призначає Міністр Релігійних Віросповідань і Народної Освіти на три роки.

§ 11.

До [повноважень] Директора Інституту належить загальне керівництво Інститутом. Директор представляє Інститут назовні і керує одним з його відділів.

§ 12.

Науковий Секретар Інституту є редактором праць Інституту, керує його господарськими справами та канцелярією під контролем Директора.

§ 13.

Наукова Колегія керує науковою та адміністративною діяльністю Інституту. До [завдань] Колегії належить:

- а) обрання кандидата на Директора Інституту,

б) обрання звичайних членiв до затвердження Мiнiстром Релiгiйних Вiросповiдань i Народної Освiти,

с) обрання надзвичайних членiв,

д) обрання кандидатiв на стипендiатiв до затвердження Мiнiстром Релiгiйних Вiросповiдань i Народної Освiти,

е) розроблення плану наукової дiяльностi та

ф) розроблення фiнансового плану Інституту до затвердження Мiнiстром Релiгiйних Вiросповiдань i Народної Освiти.

Наукова Колегiя дiє на пiдставi власнотверженого регламенту.

§ 14.

При Інститутi iснує бiблiотека, яка в основному складається з праць, що належать до сфери українознавства.

§ 15.

Інститут має власний орган вiд заголовком “Працi Українського Наукового Інституту в Варшавi”.

§ 16.

Інститут використовує печатку в українській i польській мовах з написом: “Український Науковий Інститут в Варшавi”.

§ 17.

Інститут представляє до затвердження в рамках фiнансового плану стипендiї двох категорiй:

а) вищi стипендiї, призначенi насамперед для осiб української нацiональностi, що прагнуть присвятити себе науковiй працi пiд керiвництвом одного зi звичайних чи надзвичайних членiв Інституту,

б) нижчi стипендiї для стипендiатiв української нацiональностi, що спецiально спецiалiзуються з одного з предметiв, охоплених будь-яким вiддiлом Інституту.

Стипендiати зобов'язанi складати звiти за свою працю в кiнцi року.

§ 18.

Мiнiстр Релiгiйних Вiросповiдань i Народної Освiти скликає Наукову Раду Інституту в якостi дорадчого органу на два роки з-помiж представникiв наукових установ у складi 3-х осiб, що буде зобов'язана подавати Мiнiстровi звiт:

а) про рiчний план роботи Інституту,

б) про кожну окрему справу, надiслану їй вiд Мiнiстра.

Варшава, дня 13 березня 1930 р. (Нг. IV, SW-2422/30).

Мiнiстр Релiгiйних Вiросповiдань i Народної Освiти:

Сл. Червiнський

Публiкацiя та переклад Дмитра Гордiєнка